

พระไตรปิฎกอยู่นี้:
อยู่ที่ชวนกันไม่ประมาทในการศึกษา
พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต)

วัดญาณเวศกวัน
สิงหาคม ๒๕๕๔

พระไตรปิฎกอยู่นี้: อยู่ที่ชวนกันไม่ประมาทในการศึกษา

© พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต)

พิมพ์ครั้งแรก สิงหาคม ๒๕๕๔
จำนวนพิมพ์ ๑๑,๐๐๐ เล่ม
ทุนพิมพ์หนังสือวัดญาณเวศกวัน ๑๐,๐๐๐ เล่ม
งานครบรอบที่ระลึก ๔๙ วัน นายอิ้วแซ แซ่คู ๑,๐๐๐ เล่ม
(ครอบครัวบุญจัญ: อรสา, ศิริชัย, พุทธิย, ศุภชัย
ครอบครัววิจิตรจินตามัย: อัมพรพรณ, สุรพล, สหสชด, ชนม์ดีน,
ชนานันท์, วรณรัตน์, สุรศักดิ์, อติภา, ชนภัทร และครอบครัวชัชชาวรรณ)

แบบปก พระชัยยศ พุทธิวิโร

ภาพปก วินัย ปราบริปู

สถานที่ติดต่อ วัดญาณเวศกวัน
ต.บางกระทีก อ.สามพราน จ.นครปฐม
โทร. ๐๒ ๔๘๒ ๗๓๖๕, ๐๒ ๘๘๘ ๔๓๘๖
www.watnyanaves.net

พิมพ์ที่ สำนักพิมพ์พลีชัยม
ในเครือ บริษัท สำนักพิมพ์เพ็ทแอนด์โฮม จำกัด
๒๓ ซอย ๖ หมู่บ้านสวนหลวงแหลมทอง ๒
ถ.พัฒนาการ เขตสวนหลวง กรุงเทพฯ
โทร. ๐๒ ๗๕๐ ๗๗๓๒ โทรสาร ๐๒ ๗๕๐ ๗๖๓๒

คำปรารภ

เมื่อ ๓-๔ วันก่อนนี้ พระชัยยศ พุทธิวิโร ปรารภว่าจะขอ
นำคำอธิบาย “สาธิกมิต” เกี่ยวกับลิกขาบท ๑๕๐ (ถ้วนหรือไม่)
ไปลงพิมพ์ใน *ข่าวสารญาณเวศก* ฉบับงานทำบุญทอดกฐิน จึง
ได้ขอให้ท่านรอลงนึก

คำอธิบาย “สาธิกมิต” นั้น เขียนไว้สำหรับประกอบใน
หนังสือใหญ่ เป็นเนื้อความจำเพาะและรวบรัด เมื่อจะเผยแพร่
ทั่วไป ถ้ามีข้อความเกริ่นนำที่ทำได้ง่าย และให้เกิดความรู้เข้าใจ
เกี่ยวกับพระไตรปิฎก ที่จะชวนกันศึกษาให้ชัดยิ่งขึ้น ก็จะได้ จึงทำ
เป็นข้อเขียนสั้น ๆ นี้ขึ้น

ขออนุโมทนาทุกท่านที่ใฝ่ศึกษา ขอให้ความไม่ประมาท
ในลิกขาจริญงอกงาม เพื่อความดำรงมั่นแห่งพระสัตถธรรม และ
ความไพบุลย์แห่งประโยชน์สุขของประชาชนยิ่งขึ้นไป

จนพรวงการณ (ป.อ.ป.๑๑๒)

๒๕ กรกฎาคม ๒๕๕๔

พระไตรปิฎกอยู่นี่: อยู่ที่ชวนกันไม่ประมาทในการศึกษา

ถาม:

เรื่องที่มีท่านผู้ติดตามพระไตรปิฎกแปลภาษาไทยบอกว่า
คัมภีร์ของพระ ที่เรียกว่าลิกขาบทในพระปาติโมกข์ มี ๑๕๐ ข้อ
ถ้วนๆ ไม่ใช่ ๒๒๗ และท่านอาจารย์ว่า ตรงนั้นแปลผิด ที่ถูกต้อง
เกิน ๑๕๐ นั้น มีผู้พบว่าในหนังสือ พุทธธรรม ของท่านอาจารย์
ก็บอกว่า “๑๕๐ ถ้วน” นี่ท่านอาจารย์ก็ขัดตัวเองสิ แล้วจะเอา
อย่างไร

?

พระไตรปิฎกอยู่นี่: อยู่ที่ชวนกันไม่ประมาทในการศึกษา

ตอบ:

ก็เอาสิ่งที่ถูกต้องสิ เราไม่ต้องมาเถียงหรือพูดกันไปว่า คนนั้นว่าอย่างนั้น คนนี้ว่าอย่างนี้ เมื่อมีเรื่องราวเหตุการณ์ขึ้นมา ก็เท่ากับบอกหรือเตือนให้เราศึกษาดูให้ชัด ว่าของถูกของจริง เป็นอย่างไรกันแน่ เพราะหลักมีอยู่ ของถูกของจริงก็มีให้เราศึกษาได้ อะไรผิด อะไรเผลอ อะไรพลาดไป ก็แก้ไขเสีย

เรื่องที่เกิดขึ้นนี้ ถ้าใช้ภาษาของญาณโตโยม ก็บอกว่าเป็น โชคดี โชคดีมาก ๆ ด้วย ถ้าพูดจำเพาะ หนังสือ พุทธธรรม ก็ โชคดี คือ ทำให้ได้เฉลียวใจขึ้นมา แล้วก็ได้ตรวจสอบ แล้วก็จะได้ไม่ปล่อยทิ้งให้สิ่งที่ผิดพลาดติดค้างอยู่

แล้วมองกว้างออกไป ถ้าช่วยกันทำเรื่องนี้โดยแยบคาย ก็จะช่วยให้ทั้งพระทั้งโยม หรือพุทธบริษัทนี้แหละ ต้นตัวกันขึ้นมา สนใจศึกษา อย่างน้อยก็ให้รู้จักพระไตรปิฎก เช่น ที่ว่าพระไตรปิฎก ๆ นั้น มีฉบับบาลี ฉบับแปล ที่แปลก็มีหลายภาษา และที่แปลภาษาไทยก็หลายฉบับ หรือหลายชุด จะอ้างอิง หรือมีหลักในการศึกษากันอย่างไร

พอศึกษา ได้รู้ว่าอะไรเป็นอะไร ชัดขึ้นมา ก็ยิ่งดี ยิ่งเจริญ

งอกงามก้าวหน้า เอาความว่า มีเรื่องราว ก็ยิ่งให้ต้นตัวศึกษา ไม่ใช่มีเรื่องราว ก็เลยมัวเถียงกันไปเถียงกันมา ก็ไม่ได้แก้ปัญหา ลักที่

อย่างง่าย ๆ ที่ว่าในหนังสือ พุทธธรรม ก็บอกว่า (ที่จริง ไม่ได้บอกเอง แต่คัดเอามาจากพระไตรปิฎกฉบับแปลภาษาไทย) “ลิกขาบท ๑๕๐ ถ้วน” ถ้าที่บอกไว้นั้นผิด ก็คือผิด และถ้าในพระไตรปิฎกแปลภาษาไทย บอกว่า “ลิกขาบท ๑๕๐ ถ้วน” ถ้าแปลไว้ผิด ก็คือผิด แล้วจะทำอย่างไร? ก็ตรวจสอบให้แน่ให้ชัด แล้วก็แก้ไขให้ถูกต้อง นี่แหละคือโชคดี มิฉะนั้นก็จะหลงลอดตาทันอยู่ แล้วก็เลยผิดอยู่อย่างนั้น เป็นทางเสียหายได้ต่อไป

ข้อสำคัญ ซึ่งเป็นข้อดีที่สบายใจนั้น อยู่ที่ว่า เป็นเรื่องที่มีหลักฐาน มีที่ไปที่มาให้ตรวจสอบได้ และชัดเจนด้วย พอมีเรื่องขึ้นมา ก็ไปที่หลักที่ฐานที่ไปที่มา นั้น เจอของจริงแล้ว ก็จบการเถียงกันก็เลยไม่มี มีแต่ศึกษากันอย่างขึ้นไป

เพราะฉะนั้น ที่พูดนี้ พูดแล้วก็ทำให้ทุกท่านสบายใจแล้วถ้ายิ่งดี ก็หวังว่า จะมีความใฝ่ศึกษากันอย่างขึ้นไป แล้วไม่ว่าจะเกิดมีเรื่องราวอะไร พุทธบริษัทก็มีแต่เจริญงอกงามยิ่งขึ้นไปทุกที่

พระไตรปิฎกอยู่นี่: อยู่ที่ชวนกันไม่ประมาทในการศึกษา

(เล่าแทรก)

บางอย่างที่ควรรู้ เกี่ยวกับพระไตรปิฎกในเมืองไทย

ก่อนจะไปถึงเรื่อง “ลิกขาบท ๑๕๐ ถ้วน” ขอเล่าเรื่องพระไตรปิฎกแทรกเล็กน้อยว่า เวลาเราพูดถึงพระไตรปิฎก ตามปกติ หมายถึงพระไตรปิฎกบาลี เป็นหลักตั้งไว้ก่อน ในเมืองไทยฉบับที่ใช้อ้างอิงกันมายาวนาน ก็คือ ฉบับสยามรัฐ (ฉบับมหาจุฬาฯ และฉบับอื่นที่พิมพ์ทีหลัง ยังไม่แพร่หลาย)

พระไตรปิฎก ฉบับสยามรัฐ เป็นภาษาบาลี พิมพ์ด้วยอักษรไทย ไม่ใช่ภาษาไทย คือเป็นภาษาบาลี แต่อ่านผ่านอักษรไทย จึงไม่มีพระไตรปิฎกสยามรัฐ ฉบับภาษาไทย

(พระไตรปิฎกบาลี ฉบับสยามรัฐ มีประวัติเริ่มเมื่อ ร.๕ ทรงพิมพ์พระไตรปิฎกบาลี ด้วยอักษรไทย เป็นเล่มหนังสือขึ้นครั้งแรก เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๑ แต่ยังขาด ๖ เล่มท้าย คือปฐมฐานจึงมีเพียง ๓๙ เล่ม ต่อมา ร.๗ จึงทรงพิมพ์ให้สมบูรณ์ เป็นฉบับสยามรัฐ ชุดละ ๔๕ เล่ม)

พระไตรปิฎกแปลภาษาไทย ทำกันมานาน แต่เป็นเฉพาะ

ส่วนเฉพาะตอน เพิ่งจะมีครบชุดเป็นครั้งแรก คือ พระไตรปิฎกภาษาไทย อนุสรณ์งานฉลอง ๒๕ พุทธศตวรรษ (ปรารภ พ.ศ. ๒๕๐๐) ซึ่งต่อมา กรมการศาสนาเป็นเจ้าหน้าที่ดูแลรักษาจนปัจจุบัน ถือว่าเป็นฉบับหลวง (เมื่อเขียนหนังสือ พุทธธรรม พระไตรปิฎกแปลภาษาไทย มีชุดเดียวกัน)

หลังจากนั้นอีกนาน จึงมีพระไตรปิฎกแปลภาษาไทย ฉบับหรือชุดอื่นๆ ออกมา

เวลาอ้างพระไตรปิฎก ฟังอ้าง เล่ม/ข้อ/หน้า ของฉบับภาษาบาลีที่เป็นหลัก ถึงแม้คำแปลที่ยกมาอ้าง จะถือความสะดวกนำมาจากพระไตรปิฎกฉบับแปลภาษาไทย ก็ควรอ้างหลักฐานจากฉบับเดิมคือภาษาบาลี ถ้าจะอ้างฉบับแปลภาษาไทย ก็ควรบอกให้เต็มว่าเป็นฉบับแปล ชื่อว่าอย่างนั้น ๆ

การที่ให้อ้างพระไตรปิฎกบาลี ก็ด้วยเหตุผลอย่างน้อย ๒ ประการ คือ เพื่อให้ตรวจสอบได้ และเพื่อเป็นทางของการศึกษาต่อออกไป หรือยิ่งขึ้นไป เพราะว่ พระไตรปิฎกฉบับแปลภาษาไทยนั้น ถือว่าเป็นเครื่องมือ หรือเป็นเครื่องประกอบที่ช่วยในการศึกษา ไม่ใช่หลักฐานที่ถือเป็นยุติ

พระไตรปิฎกอยู่นี้: อยู่ที่ชวนกันไม่ประมาทในการศึกษา

ขอยกตัวอย่างง่ายๆ ก่อน ถ้าอ่านพระไตรปิฎกแปลภาษาไทย พบคำว่า “ยินดี” แล้วลองตรวจสอบกับพระไตรปิฎกบาลีของเดิม ว่าท่านผู้แปลเป็นภาษาไทย แปลคำนั้นมาจากคำบาลีคำใด ก็จะมีพบว่า “ยินดี” คำเดียวกันนี้ ท่านแปลจากคำบาลีโน้นบ้าง นี่บ้าง (ขอให้ลองไปสำรวจดู) เช่น แปลจาก “รต” บ้าง “อภิต/อภิม” บ้าง “ตฺถุจฺจ” “อนุนย” “สาทิยติ” “อิตตมณ” “สรวัตต” “อภินันท” “สาต” “อาราม” บ้าง

ในพระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มเดียวกัน บางที่มี “ยินดี” ซึ่งตรงนี้แปลจากคำบาลีนี้ ตรงนั้นแปลจากคำบาลีโน้น รวมแล้ว จากบาลี ๕-๖ คำ แต่ไทย ก็ “ยินดี” อย่างเดียว

ในทางกลับกัน ถ้าไปตั้งต้นจากคำบาลีมา ดูว่า ในพระไตรปิฎกบาลี คำนี้ๆ พระไตรปิฎกแปลภาษาไทยเอาไปแปลว่าอย่างไร ยกตัวอย่าง “อภิต/อภิม” ที่ข้างบนแปลว่า ยินดีนั้น ถ้าดูในฉบับแปลต่างๆ ที่ต่างเล่ม ก็แปลต่างกันไป เป็น ยินดีบ้าง ดีใจบ้าง พอใจบ้าง เพลิดเพลินบ้าง ชื่นชมบ้าง เป็นต้น ซึ่งถ้าต่างกันแค่นี้ ก็รับได้

ที่เป็นอย่างนี้ ในแง่หนึ่งต้องเห็นใจท่านผู้แปล และเป็น

ธรรมดาอยู่ด้วย ที่จะหาคำในอีกภาษาหนึ่งมาจับให้ตรงกับในอีกภาษาหนึ่งนั้น บางครั้งแสนยาก แต่ในการศึกษา ก็ต้องเข้าใจด้วยว่า คำบาลีหลายคำ เช่น ในบรรดาคำที่แปลว่ายินดีนั้น มีความหมายสำคัญ มีนัยพิเศษ คำไหน ใช้ในกรณีอย่างไร เป็นต้น ต่างกันไป เหมือนในภาษาไทย แค่ “เดิน” กับ “ยุรยาตร” ก็ใช้ไม่เหมือนกัน

แต่มีกรณีที่ยิ่งกว่านี้ คือ บางที่เป็นข้อความบาลียาว ๆ ทั้งที่เป็นพุทธพจน์เดียวกันแท้ ๆ คำบาลีตรงกันทุกตัวอักษร แต่อยู่ในพระไตรปิฎกต่างเล่มกัน ซึ่งมีบ่อย (เช่น อัมมจักกัปปวัตตนสูตร มีทั้งในพระไตรปิฎก เล่ม ๔, วินัยปิฎก และในเล่ม ๑๙, พระสุตตันตปิฎก; ยิงพระสุตตรสั้น ๆ หรือคาถาลำคัญ ๆ บางที่อันเดียวกัน มีในหลายเล่ม) แต่ในพระไตรปิฎกแปลภาษาไทย แปลต่างกัน บางที่ต่างกันมาก ถ้าไม่ตรวจสอบกับเล่มบาลี ก็จะเข้าใจผิดไปว่าเป็นต่างเรื่องกัน

ยิ่งถ้าเป็นคนที่ไม่รู้ภาษาบาลี ตรวจสอบไม่ได้ก็เลยจับไปเป็นคนละเรื่องละราว แล้วถ้าเอาไปขยายต่อ ก็ยิ่งจะพากันสับสนนี่ ก็ต้องเข้าใจด้วยว่า ผู้แปลนั้น มีมากท่านด้วยกัน มี

พระไตรปิฎกอยู่นี้: อยู่ที่ชวนกันไม่ประมาทในการศึกษา

พินธุมิ และลักษณะการทำงานเป็นต้น ต่าง ๆ กันไป พระไตรปิฎกแปลภาษาไทยบางชุด มอบท่านหัวหน้าแต่ละปิฎกไปจัดหาผู้ที่เหมาะสมตั้งเป็นคณะกรรมการ รับมอบแแจกงานไป บางชุดอาจมีผู้แปลนับจำนวนรูปแค่หลักสิบ

บางชุดใช้วิธีชำระของเก่าที่มีอยู่แล้ว ตั้งพระมาทำงานประมาณ ๑๓๕ รูป บางชุดมีผู้เชี่ยวชาญรับเป็นหลัก มีผู้ช่วยไม่มาก แต่ต้องใช้เวลายาวนาน งานออกมาก็ต่าง ๆ กัน แต่โดยทั่วไป ชุดใหม่ก็อาศัยชุดก่อน

เรื่องไม่ใช่แค่นี้ ข้อน่ารู้ยังอีกมาก เพื่อให้ไม่ยืดยาวนัก ขอคัดความตอนหนึ่ง จากที่พูดและเขียนไว้ในหนังสือ *คนไทยใช้กบเต่า* มาให้ดู (พ.ศ. ๒๕๕๒, หน้า ๑๒๕-๑๒๘; ขอสงวนเนื้อที่ โดยพิมพ์ต่อไปเลย)

“การแปลหนังสือหรือคัมภีร์นี้เป็นเรื่องที่น่ายากของความมีฉันทะและวิริยะอุตสาหะของผู้แปล และในเวลาเดียวกัน ก็ต้องเห็นใจ บางทีแม้แต่ไม่ได้ผิดพลาด แต่ก็อาจจะมิชอบเคลือบแคลงไม่แน่ใจ เพราะในต่างภาษาจะมีบางถ้อยคำสำนวนซึ่งหาคำแปลที่ตรงกันแท้ไม่ได้เลย จึงจำเป็นต้องรักษาต้นฉบับ (บาลี) ของเดิม

ไว้ให้ดูของจริงได้ด้วย

“ไม่ต้องดูไกล พระไตรปิฎกบาลีนี้ ในเมืองไทยก็มีฉบับแปลเป็นพระไตรปิฎกภาษาไทยขึ้นมาแล้วถึงปัจจุบัน ๓ ชุด (อีก ๑ ชุดแก้ไขกันอยู่) เห็นได้ว่า ฉบับที่ทำทีหลัง ก็ปรับปรุงให้ถูกต้องดีขึ้นกว่าฉบับก่อน แต่ถึงกระนั้นก็ยังจะต้องปรับปรุงกันต่อไปอีกนาน เพราะเป็นงานใหญ่มาก เนื้อความกว่า ๒๒,๐๐๐ หน้า ผู้แปลต่างฝีมือ ต้องมาช่วยกันมากมาย แม้จะมีการจัดวางระบบงานที่ดีขึ้น ๆ แต่ความลักลั่นก็ยังไม่อาจแก้ไขได้หมด จะต้องเพียรพยายามกันต่อไป

“ขอยกตัวอย่าง เช่น มีศัพท์ทางวินัยคำหนึ่งว่า “อาสนุติ” ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎกบาลีหลายเล่ม เช่น เล่ม ๓, เล่ม ๕, เล่ม ๗, เล่ม ๒๐ เป็นคำเดียวกัน ตรงกัน

“แต่ “อาสนุติ” นี้แหละ ในพระไตรปิฎกแปลภาษาไทย ชุดแรก ชุดเดียวกัน ก็แปลไปต่าง ๆ ในสองเล่ม (เล่ม ๕, ๒๐) แปลว่า “เตียงมีเท้าเกินประมาณ” อีกเล่มหนึ่ง (เล่ม ๓) แปลว่า “ตั้ง” และอีกเล่มหนึ่ง (เล่ม ๗) แปลว่า “เก้าอี้นอน”*

---

*อรรถกถาอธิบาย หรือให้คำแปลไว้ว่า “อาสนุติติ ปมาณาดิกกนุตาสนํ ฯ” แปลว่า อาสนะเกินประมาณ

พระไตรปิฎกอยู่ที่นี่ อยู่ที่ชวนกันไม่ประมาทในการศึกษา

“คู่ต่อไป พระไตรปิฎกแปลภาษาไทย ชุดที่ ๒ ปรากฏว่า แปลเหมือนกับในชุดแรก ตรงกันเกือบทุกแห่ง (ถ้าถูก ก็ถูก ด้วยกัน ถ้าผิด ก็ผิดเหมือนกัน) มีที่แปลต่างออกไปแห่งเดียว ซึ่งยิ่งทำให้กลายเป็นว่า คำศัพท์เดียวกัน แต่แปล ๔ แห่ง ก็ต่างกันไป ๔ อย่าง (คือ แปลแห่งหนึ่งว่า *เต็ยมมีเท้าเกินประมาณ*, แห่งหนึ่งว่า *ม้าหรือเกาอี้สำหรับนั่ง*, แห่งหนึ่งว่า *ตั้ง*, และอีกแห่งหนึ่งว่า *เกาอี้นอน*)

“แล้วคู่ต่อไป ในพระไตรปิฎกแปลภาษาไทย ชุดที่ ๓ ปรากฏว่า ก็คล้ายกับในชุดแรก แต่มีความสับสน่าเสมอมากขึ้น (๔ แห่ง นำมาเรียงตามลำดับ คือ *เต็ยมมีเท้าสูงเกินขนาด*, *เต็ยมมีเท้าเกินประมาณ*, *ตั้งยาว*, *เต็ยมมีเท้าสูงเกินขนาด*)

“นี่เพียงแค่เรื่องวัตถุลิ่งของ ซึ่งมองเห็นง่าย ก็ยังพบ ปัญหาในการแปลได้แบบนี้ ถ้าเป็นเรื่องนามธรรมที่ลึกซึ้ง จะน่าระวังเพียงใด ฉะนั้น แค่นี้ยกมาให้ดูเท่านั้น ก็คงเห็นได้ชัดว่า ทำไมจึงต้องพยายามรักษาพระไตรปิฎกบาลีที่เป็นข้อมูลของ เดิมไว้ ให้ถูกต้องแม่นยำ และครบถ้วนที่สุด ส่วนพระไตรปิฎก ฉบับแปลภาษาไทยนั้น เราอาศัยเป็นที่ปรึกษา หรือเป็นเครื่อง

ประกอบในการศึกษาพระไตรปิฎก (บาลี) เรื่องนี้ ผู้ที่ใช้พระไตรปิฎกภาษาไทยควรทราบตระหนักไว้

“พึงทราบด้วยว่า ในการแปลพระไตรปิฎกจากภาษาบาลีนั้น มีถ้อยคำและข้อความมากแห่งที่ผู้แปลไม่รู้ไม่เข้าใจ หรือไม่แน่ใจ หรือแม้แต่เพียงอยากให้ผู้อ่านเข้าถึงง่ายขึ้น ท่านผู้แปลก็จะดูคำอธิบายในอรรถกถา แล้วท่านก็แปลไปตามคำอธิบายของอรรถกถานั้น (คำแปลศัพท์ หรืออธิบายข้อความในพระไตรปิฎกนั้นแหละ คือ อรรถกถา เป็นทำนองอรรถานุกรม คล้ายกับพจนานุกรม ส่วนเรื่องราวต่างๆ ที่เล่าไว้ในอรรถกถานั้น เป็นเครื่องประกอบ ไม่ใช่เป็นตัวอรรถกถา)

“เพราะฉะนั้น เมื่อผู้ศึกษาอ่านพระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย พึงตระหนักในใจว่า อาจจะกำลังอ่านคำแปลของอรรถกถา หรืออ่านพระไตรปิฎกผ่านอรรถกถา ไม่ใช่อ่านพระไตรปิฎกโดยตรง

“ยกตัวอย่างเช่น ถ้าอ่านคาถาของพระภัททเถระ ในพระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม ๒๖ เราจะพบข้อความที่ท่านแปลมาว่า

“พระศาสดาผู้ทรงชนะมาร ครั้นทรงสั่งให้บวชให้เราแล้ว
ก็ได้เสด็จเข้าพระคันธกุฎี เมื่อพระอาทิตย์ยังไม่ทันอัสดงคต

พระไตรปิฎกอยู่นี่: อยู่ที่ชวนกันไม่ประมาทในการศึกษา

พอเริ่มวิปัสสนานั่น จิตของเราก็ได้หลุดพ้นแล้ว

“ในคำแปลนี้ “พระคันธกุฎี” เป็นคำอธิบายของอรรถกถาของเดิมในพระไตรปิฎก คือ “วิหาร” การที่ท่านอธิบายและแปลตามอรรถกถาไปอย่างนี้ เพราะในสมัยหลังๆ ต่อมา คนเรียกที่ประทับของพระพุทธเจ้าว่าพระคันธกุฎี ส่วนข้อความว่า “พอเริ่มวิปัสสนา” ก็ไม่มีในตัวพระไตรปิฎก แต่ท่านเพิ่มเข้ามาตามคำอธิบายของอรรถกถา ที่จะให้เห็นขั้นตอนของความเป็นมาชัดยิ่งขึ้น

“คาถาที่เป็นข้อมูลเดิมในพระไตรปิฎก คือ

“ปพพาเซตวาน มํ สตถา วิหารํ ปาวีสี สีโน

อนนคคตสฺมึ สूरियสฺมึ ตโต จิตตํ วิมุจฺจि เม ฯ

“ถ้าแปลเฉพาะตามคำที่มีในพระไตรปิฎก ก็จะได้ความ
ไทยว่า

“พระศาสดาชินเจ้า ครั้นทรงสั่งให้บวชให้เราแล้ว ก็ได้เสด็จเข้าที่ประทับ เมื่อพระอาทิตย์ยังไม่ทันอัสดง ที่นั่น จิตของเรา
ก็ได้หลุดพ้นแล้ว

“ที่ท่านผู้แปลได้ปรับความไปตามอรรถกถาอย่างนี้ ไม่ถือ

ว่าเป็นความผิดพลาดเสียหาย แต่ท่านมุ่งจะช่วยให้ผู้อ่านเข้าใจง่ายหรือชัดมากขึ้น บางทีอาจจะถือเป็นประเพณีไปแล้วที่จะแปลตามคำอธิบายของอรรถกถา

“แต่ผู้ที่ศึกษาค้นคว้าลึกละเอียด จำเป็นต้องแยกแยะได้ มิฉะนั้นก็อาจจับไปสรุปผิดพลาด เช่น บอกว่า “คันธกฐิ” เป็นคำที่มีในพระไตรปิฎกอย่างนั้นอย่างนี้ (ในพระไตรปิฎกบาลี มี “คันธกฐิ” เฉพาะในคัมภีร์อุปทานส่วนท้ายของพระสุตตันตปิฎก [ไม่มีในตัวพระสูตร])

“ยิ่งกว่านั้น บ่อยครั้ง การแปลพูดได้ว่า จำเป็นต้องอาศัยอรรถกถา เพราะแปลไม่ง่ายเหมือนในคาถาข้างบนนี้ จะเห็นว่าในกรณีนี้ คาถาที่จะแปลมีถ้อยคำไม่ยาก ไม่ซับซ้อน และเห็นรูปร่างครบที่จะแปลออกมาได้ แต่ที่อื่นหลายแห่ง ทั้งถ้อยคำก็ยาก ไม่เคยพบ รูปประโยคก็ซับซ้อน ไม่เห็นลำดับ และซ่อนคำซ่อนความ เป็นสำนวนของยุคคลมัย (ขอให้นึกถึงคนไทยสมัยใหม่อ่านวรรณคดีไทยอย่างลิลิตตะเลงพ่าย) ท่านผู้แปลก็หมดทางไปนอกจากปรึกษาตำรับตำราเท่าที่จะหาได้ ซึ่งก็คือมักต้องดูอรรถกถาเป็นอันดับแรก”

คู่มือเรื่องลิกขาบท “๑๕๐ ถ้วน”

ในการเขียนหนังสือ พุทธธรรม นั้น ตามปกติ เวลาอ้างความจากพระไตรปิฎก เพื่อความสะดวก ก็คัดคำแปลจาก **พระไตรปิฎกภาษาไทย อนุสรณ์งานฉลอง ๒๕ พุทธศตวรรษ** ซึ่งเป็นฉบับแปลที่มีในสมัยนั้น เมื่อดูว่าราบรื่น ก็ผ่านไป แต่ถ้าเป็นความสำคัญเกี่ยวกับสาระที่กำลังอธิบาย ถ้าคำแปลไม่ชัด หรือมีเหตุน่าสงสัย ก็ตรวจสอบกับพระไตรปิฎกบาลี

ข้อความจากพระไตรปิฎก ตอนที่ภิกษุวัชชัฏบุตรกราบทูล พระพุทธเจ้า ที่ว่า “ลิกขาบท ๑๕๐ ถ้วนนี้” ใน พุทธธรรม ที่พิมพ์ครั้งก่อนๆ ก็คัดจาก **พระไตรปิฎกภาษาไทย อนุสรณ์งานฉลอง ๒๕ พุทธศตวรรษ** ที่กรมการศาสนาฯ รักรักษาไว้ และถือว่าเป็นฉบับหลวงนั้น เมื่อตอนที่คัดมาครั้งนั้น ไม่ได้สังเกตและไม่ได้เฉลียวใจ จึงมิได้ตรวจสอบกับพระบาลีเดิม

ทีนี้ เมื่อมีเหตุการณ์อย่างที่ได้รับคำถามนี้ จะทำอย่างไร ก็ต้องเอะใจ และตรวจสอบข้อความที่เป็นคำแปลนี้ กับพระไตรปิฎกบาลี

เมื่อตรวจสอบคำแปลนี้ ก็จะพบว่า คำบาลีเป็น “**สาธิก-
มิตํ ฆนเต ทิยขุณฺณสิกฺขาปทสฺสํ**” เมื่อพบแล้ว ก็พิจารณาไปตาม
ลำดับว่า ทำไมจึงว่า ที่แปลเป็น “**ลิกขาบท ๑๕๐ ถ้วนนี้**” นั้น
ผิด ผิดอย่างไร ก็แปลกันดู ซึ่งก็ไม่ยาก ว่า

ฆนเต = ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ

ทิยขุณฺณสิกฺขาปทสฺสํ = ลิกขาบท ๑๕๐

สาธิกมิตํ = “**ถ้วนนี้**”

จับได้แล้วว่า “**ถ้วนนี้**” แปลจาก **สาธิกมิตํ** จะแปลผิด
หรือแปลถูก ก็อยู่ตรงนี้แหละ คือที่ “**สาธิกมิตํ**” ถ้าแปลว่า “**ถ้วน
นี้**” ผิด ต้องบอกได้ว่าผิดอย่างไร และที่ถูก แปลว่าอย่างไร

“**สาธิกมิตํ**” นี้ หลักภาษาบาลีบอกชัดอยู่แล้วว่า แยก
เป็น **สาธิกํ + อิทํ**

“**อิทํ**” แปลว่า “**นี้**” ชัดอยู่แล้ว ตัดไปได้

เหลืออยู่คำเดียวที่เป็นปัญหา คือ **สาธิกํ** นี้แปลว่า “**ถ้วน**”
ผิดแน่หรือ และที่ถูกแปลว่าอย่างไร พิสูจน์ได้อย่างไร

ก่อนจะพิสูจน์ พักเสียหนึ่ง ลองสำรวจดูว่า พระไตรปิฎก
แปลภาษาไทยต่างฉบับ แปลคำนี้ ในข้อความนี้ ว่าอย่างไร

พระไตรปิฎกอยู่นี้: อยู่ที่ชวนกันไม่ประมาทในการศึกษา

ปรากฏว่า พระไตรปิฎกแปลภาษาไทย แปลคำนี้ ข้อความนี้ ตรงนี้ ต่าง ๆ กันไป แม้แต่ในฉบับเดียวกัน ก็ยังแปลต่างกันไปไกล

พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับอนุสรณ์งานฉลอง ๒๕ พุทธศตวรรษ แปลว่า ๑๕๐ “**ถ้วน**” นี้ ดังที่กล่าวแล้ว

พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ก็แปลตรงนี้เหมือนกับ ฉบับอนุสรณ์งานฉลอง ๒๕ พุทธศตวรรษ ว่า ลิกขาบท ๑๕๐ “**ถ้วน**” นี้ แต่ทำเชิงอรรถโดยอ้างคำอธิบายของอรรถกถาว่า “สมัยที่พระวัชชีบุตรกราบทูลพระผู้มีพระภาค นั้น ลิกขาบทที่ทรงบัญญัติไว้มีเพียง ๑๕๐ ข้อ”

พระไตรปิฎกแปลภาษาไทย อีกฉบับหนึ่ง (พระไตรปิฎกและอรรถกถา แปล ของ มมร.) แปลตรงนี้ว่า ลิกขาบท “**ที่สำคัญ**” ๑๕๐ นี้ และพอดีว่าพระบาลีเดียวกันตรงนี้ มีการนำไปอ้างอิงแห่งหนึ่ง คือเป็นข้อความเดียวกัน ตรงกันทุกตัวอักษร (อ้างใน อรรถกถาแห่งมหาหัตถิปโตปมสูตร) แต่ตรงนั้นคงเป็นผู้แปลต่างท่านกัน แปลว่า ๑๕๐ ลิกขาบท “**ที่สำเร็จประโยชน์**” นี้

จะเห็นว่า คำบาลีคำเดียวกันว่า “สาธิก” ทั้งที่อยู่ในข้อความเดียวกัน ที่เดียวกัน ท่านผู้แปลได้แปลกันไปต่าง ๆ ไม่เพียงต่างสำนวนเท่านั้น แต่ต่างความหมาย ต่างเนื้อความกันไปเลย

ในเรื่องนี้ ก็พึงเห็นใจว่า คำความมากมาย ถ้าไม่สะดุด ไม่เฉลี่ยวจ บางทีก็ว่าไปตามกัน หรือไม่ทันได้ตรวจสอบ ก็แปลผ่าน ๆ ไป แต่เมื่อมีหรือถึงโอกาส ก็ควรทำให้ชัดเจน

เมื่อสำรวจเสร็จแล้ว ก็ตรวจสอบ ตอนนี้ ต้องอาศัยความรู้ภาษาบาลี ผู้รู้บาลีก็บอกต่อไปว่า “สาธิก” นี้ แยกศัพท์เป็น “ส+อธิก” จึงแปลว่า พร้อมด้วยส่วนที่เกิน หรือมีเศษ โดยทั่วไปสังเกตได้ง่ายว่า จะมีคำจำพวกสังขยา คือจำนวนเลขตามมา

ในพระไตรปิฎก ที่อื่นก็มี เช่น ในพุทธพจน์ว่า “สาธิกนวุติ อานนท ฌาติเก อูปลาสก กาลกตา...” (ดูกรอานนท อูปลาสกทั้งหลายในหมู่บ้านญาติกะ **เกินกว่า** ๘๐ คน ถึงแก่กรรมแล้ว, ส.ม.๑๘/๑๔๗๘/๔๕๐; อรรถกถาคงประสงค์ให้ชัดยิ่งขึ้น ยังอธิบายคำนี้ด้วยว่า “สาธิกนวุติ **อติเรกนวุติ**”, ส.อ.๓/๓๖๓) ที่นี้พระไตรปิฎกแปลภาษาไทย ทั้ง ๓ ฉบับ แปลได้ความตรงกัน

พระไตรปิฎกอยู่นี้: อยู่ที่ชวนกันไม่ประมาทในการศึกษา

ขอยกตัวอย่างจากพระไตรปิฎกมาคู่อีกแห่งหนึ่ง เป็นความในคาถาว่า “,, **สาธิก**วิสติ โยชนานิ อภา รตติมปิ จ ยถา ทิวโรติ” (มีรัศมีแผ่ไปเกินกว่า ๒๐ โยชน์ และทำแม็กกลางคืน ให้เป็นคุจกลางวัน, ชุ.วิ.๒๖/๕๓/๘๕) ที่นี้ พระไตรปิฎกแปลภาษาไทย ทั้ง ๓ ฉบับ ก็แปลได้ความตรงกัน

ส่วนในอรรถกถา ย่อมมีมากเป็นธรรมดา เช่น “**สาธิกานิ** ตีนี อฏฺฐิสตานี” (กระดุกเกินกว่า ๓๐๐ ท่อน, ชุทุทก.อ.๓๗; ๖๗) หรืออย่างในคำว่า “**สาธิกานิ** ปณฺณาสวสุสานิ” (๕๐ ปี **มีเศษ** หรือ**เกินกว่า** ๕๐ ปี, จริยา.อ.๒๘๐)

เป็นอันว่า ตามหลักภาษา หลักฐาน และตัวอย่างการใช้ “**สาธิก**” ล้วนแปลว่า “**เกิน**” ทั้งนั้น

ส่วนที่แปลว่า “**ที่สำเร็จประโยชน์**” นั้น คงเกิดจากความสับสนเล็กน้อย คือ ในกรณีที่จะแปลอย่างนั้น ที่จริง เป็น “**สาธิกา**” คือ เป็นรูปอดีตถิลิณฺ์ของ “**สาธก**” ซึ่งแปลว่า “**ให้สำเร็จ**”

ในความหมายอย่างนี้ จะไม่มากับสังขยา คือไม่มีจำนวนเลขตามหลัง แต่จะมีคำจำพวก “**อตฺถ**” (ประโยชน์) หรือ “**กิจฺจ**” (กิจ, หน้าที่) นำหน้า เช่น “**สทตฺถสฺส สาธิกาทิ**” (... **ให้สำเร็จ**

ประโยชน์ของตน, เถรี.อ.๖๒) และ “สา ... ลัทธิหนปจจุปฏฐานะ
ลกิจจปรกัจจสาธิกา เซฏฐลิสฺสมหาวฑฒกัอาทโย วีย” (เจตนา
...มีการจัดแจงเป็นปัจจุปัฏฐานะคือยังกิจของตนและกิจของผู้
อื่นให้สำเร็จ ดุจหัวหนาคิชฌ์ และช่างไม้ใหญ่ เป็นต้น, วิสุทฺธิ.๓/๓๗)

เป็นอันสรุป คำแปลว่า “ที่สำเร็จประโยชน์” นั้น ไม่เข้า
หลักและไม่เข้ากับความที่นี้ คือที่นี้ “สาธิก” มาจาก “ส+อธิก”
ไม่ใช่ “สาธิกา” ที่เป็นรูปอดีตถึงคํของ “สาธก”

ส่วนคำแปลว่า “ที่สำคัญ” ก็คือมาช่วยยืนยันว่า ทั้ง ๓
คำแปล ว่า “ถ้วน” ว่า “ที่สำเร็จประโยชน์” และว่า “ที่สำคัญ” นั้น
ควรแก้ไขไปพร้อมด้วยกัน

ข้อพึงพิจารณาอย่างหนึ่งที่เหลือไว้ก็คืออย่างที่บอกแล้ว
ข้างต้น ข้อความนี้ ทั้งที่เป็นพุทธพจน์เดียวกัน คำบาลีตรงกัน
ทุกตัวอักษร แต่ไปอ้างอยู่ในที่ต่างกัน พอเจอในพระไตรปิฎกแปล
ภาษาไทยมีข้อความแปลแปลกออกไปไม่เหมือนกัน (ก่อนข้างจะ
ต่างกันไกล) ถ้าไม่ได้ตรวจสอบหลักฐานกับพระไตรปิฎกบาลี หรือ
ไม่มีความรู้บาลีที่จะตรวจสอบ ก็อาจจะเข้าใจไปว่าเป็นพุทธพจน์
ต่างหากต่างเรื่องกัน ความเข้าใจผิด หรือไขว้เขว ก็อาจจะเกิดขึ้น

เป็นอันยุติในเรื่องนี้ว่า เมื่อเกิดปัญหา ที่มีคำบาลีในพระไตรปิฎกตัวจริง เป็นหลักยืนยันไว้ให้ตรวจสอบได้ทันที คือ “สาธิก-
มิตฺ ภาณเต ทิยชฺฌลสิขาทสฺส” และเมื่อทั้งสำรวจและตรวจ
สอบแล้ว ก็เป็นอันว่า พึงแปลพระบาลีประโยคนี้ว่า “สิกขาบท
๑๕๐ ทั้งยังมีเกินขึ้นไปอีกนี้”

เมื่อแน่ชัดแล้ว ก็ขอจบไว้เท่านี้ กรณีเช่นนี้ ช่วยให้ระวัง
ที่จะไม่ประมาทในหลายประการ อย่างน้อย ในการตระหนัก
เหตุผลที่ต้องรักษาพระไตรปิฎกบาลี และคัมภีร์บาลีต้นเดิมไว้
และการที่จะต้องคอยตรวจสอบคำความที่พูดเขียนแปลต่อกันมา
กับคัมภีร์บาลีต้นเดิมนั้น

เมื่อเรามีหลักที่ดั่งามชัดเจนนี้อันแล้ว ก็ยอมรับความ
จริงกันโดยสบายใจ มีอะไรผิดพลาดไป ก็แก้ไขให้ถูกต้อง พุทธ
บริษัทจะได้ดำรงมั่นที่จะไม่ประมาทในการศึกษายิ่งขึ้นไป.

วันเสาร์ที่ ๒๓ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๕๔